

Stop de slachtoffers

De emoties van een slachtoffer staan een eerlijk proces vaak in de weg, vindt Joris Van Cauter. Ze leiden tot meer polarisatie, niet tot maatschappelijke rust.

JORIS VAN CAUTER

Wie? Advocaat.

Wat? We moeten slachtoffers erkennen, maar mogen hen niet de illusie geven dat het recht hun psychologische en emotionele nood kan verhelpen.

Ben ik tegen slachtoffers? Uiteraard. Iedereen wil toch minder slachtoffers. Ik wil er vanaf, en zeker in de rechtbank. Hun plaats was oorspronkelijk in een of andere eredienst. Geslachte offerdieren. Het is wat overblijft, nadat de hogepriester met zijn mes de hals van het dier heeft doorgesneden. Met zo'n zwaarbeladen religieus concept ben je niets in een modern, eerlijk proces. Of beter: was je niets. De totale maatschappelijke herwaardering van de emotie in de samenleving leidt tot een *retour de la victime*, waarbij het slachtoffer opnieuw een bijna sacrale status krijgt.

Het slachtoffer is als deelnemer aan het strafproces verdwenen, toen komaf werd gemaakt met het 'talio-principe', het vergeldingsrecht. Een misdrijf werd niet langer aangezien als louter een inbreuk op een privaat belang, maar als een verstoring van de sociale orde. Daarop moest de maatschappij een antwoord geven en niet diegene die door het misdrijf nadeel had ondervonden. Blinde wrok, de leidraad van de eigenrichting, ruimde plaats voor een juridisch oordeel dat tot stand komt in een publiekrechtelijke verhouding tussen dader en staat. De emoties van slachtoffers brengen in die optiek alleen schade toe aan de pijlers van een eerlijk proces: het vermoeden van onschuld, de onpartijdigheid en onafhankelijkheid van het rechterlijk oordeel, de sereniteit van het debat. Pas wanneer die randvoorwaarden vervuld zijn, kunnen we aanvaarden dat wij, als samenleving, door te straffen leed toebrengen aan en geweld uitoefenen jegens een ander.

Spreekrecht vs. zwijgplicht

Na de Bende van Nijvel en vooral Dutroux moest dat paradigma bijgesteld worden. Belangrijke wettelijke hervormingen creëerden meer ruimte voor het slachtoffer binnen het strafproces. In dezelfde cultureel-juridische beweging werden assisenzaken een almaar langer durend emotioneel schouwspel, tot deze procedure zichzelf de afgrond inreed. De dood van assisen betekent nog niet het einde van de slachtoffercultuur. Integendeel, de emotionalisering van het strafrecht is algemeen geworden.

Het pad van Nederland kan in Turkije uitkomen, waar de roep om de doodstraf opnieuw in te voeren zich tot in ons land laat horen

De emotionele aspecten van feiten worden almaar vergroot, in de media, maar ook in de rechtszaal. Advocaten, procureurs en soms zelfs rechters nemen het emotionele taalgebruik van slachtoffers over. De woorden van het slachtoffer krijgen zo een sacraal karakter.

Procureurs voelen zich bij momenten eerder spreekbuis van het slachtoffer dan stem van de maatschappij. Het recht van spreken van het slachtoffer dreigt te verglijden in een plicht tot zwijgen van de verdachte.

De evenwichten van de strafprocedure raken op die manier uit balans. Nederland is op dit vlak allerm minst de te volgen gids. Op 1 januari 2005 werd bij onze noorderburen een spreekrecht ingevoerd voor slachtoffers. Dit houdt in dat het slachtoffer of de nabestaanden een verklaring kunnen afleggen over de gevolgen die zij ervaren van een misdrijf. Zo'n verklaring verschaft niet alleen extra informatie, volgens de wetgever heeft spreken ook een helende functie voor een slachtoffer en herstelt het zijn vertrouwen in justitie. Het spreekrecht was bij de invoering van de wet beperkt tot feiten waarop een straf van acht jaar of meer stond. Het slachtoffer mocht in geen geval zeggen welke straf hij zou opleggen.

Vergeldingsmachine

Sinds 1 juli 2016 is die laatste beperking weggefallen en kan het slachtoffer in Nederland, nog voor een verdachte zelfs schuldig is, de rechter zeggen welke straf hijzelf geschikt vindt. Dat is een zware deuk in het publiekrechtelijk karakter van het strafrecht. Het moderne strafrecht dat erop gericht is de waarheid te achterhalen binnen een kader van fundamentele rechten voor de verdachte, wordt op die manier volledig anders benaderd. De vergeldingsbehoefte krijgt meer ruimte, en er wordt een praktisch onmogelijk te vervullen behoefte van emotioneel en psychologisch herstel in het strafrecht geschoven. Dat vervuult het debat en bemoeilijkt een serene procesvoering.

Welk antwoord kun je geven op de – alsm aar vaker voorkomende – uitspraak van het slachtoffer dat hij levenslang heeft gekregen? De verdachte dan ook maar levenslang? Zo bereiken we snel het oog-om-oogniveau en verwordt het strafrecht tot een pseudotherapeutische, rituele vergeldingsmachine. De emotionalisering van het strafrecht leidt tot meer polarisatie, tot verharding van de standpunten en niet zoals het de bedoeling was, tot maatschappelijke rust. Het pad van Nederland kan op die manier al snel in Turkije uitkomen waar de roep om de doodstraf opnieuw in te voeren zich tot in ons land laat horen.

We moeten de emotionalisering van het strafproces een halt toeroepen. Niet door het leed van slachtoffers te ontkennen. We moeten ze horen en erkennen maar zonder hen de illusie te geven dat het recht hun psychologische en emotionele nood kan verhelpen. Maak duidelijk wat de maatschappelijke rol is van het juridisch systeem en laten we ook de beperkingen ervan erkennen. Het private leed kan in een publiekrechtelijke, formalistische context nooit volledig gelenigd worden.

Het is geen populaire boodschap, maar het voorkomt misschien wel ontgoocheling in de rechtsstaat. Het gevaar van die ontgoocheling is moeilijk te onderschatten, ik wil er niet graag het slachtoffer van worden.

Dit is de lezing van de speaker's corner bij de tweehonderdste verjaardag van de rechtsfaculteit van de Universiteit Gent.